



VITA №2

ANTIQUA



КИЇВ
1999

Номер затверджено до друку на засіданні Вченої ради історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д.і.н., проф. Гладких М.І. (головний редактор)
к.і.н., викл. Андрощук Ф.О. (відповідальний секретар)
д.і.н., проф. Борисенко В.К.
д.і.н., Залізняка Л.Л.
д.і.н., проф. Крижанівський О.П.
к.і.н., доц. Малєєв Ю.М.
д.і.н., проф. Моця О.П.
к.і.н., доц. Омельченко Ю.А.
к.і.н., ст.н.співроб. Піоро І.С.
ас. Рижов С.М.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д.і.н. проф. Буравченков Б.О.
д.і.н. Зубар В.М.

Засновник - "Товариство
Археології та Антропології"

Реєстраційне свідоцтво
КІ № 350 видане 8 лютого 1999 р.
Міністерством інформації України

Оригінал-макет виготовлено
у видавничому відділі Товариства
Археології та Антропології

Адреса редакції: 252030, м. Київ,
вул. Володимирська, 64, ауд. 164

Редактор **Комар О.В.**

Редактор англomовних текстів **Репік Д.В.**

Художнє оформлення **Піоро В.І., Адаменко Д.В.**

Комп'ютерна верстка **Піоро В.І.**

© Товариство Археології
та Антропології, 1999

© Колектив авторів, 1999

Підписано до друку 30.12.99. Формат 60x84/8. Пап. офс. № 1. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 32,5. Наклад 300 примірників.

Друкарня фірми "Есе". Київ, пр-т Вернадського, 34/1.

Синиця Є.В.	
Ранньосередньовічні інгумації в ареалі пенківської культури	98
Комар А.В.	
Предсалтовские и раннесалтовский горизонты Восточной Европы (вопросы хронологии)	111
Аксенов В.С.	
Старосалтовский катакомбный могильник.	137
Комар О.В., Піоро В.І.	
Кургани хозарського часу на Луганщині.	150
Тахтай А.К.	
Погребальный комплекс хазарской эпохи из округи г. Чистяково Сталинской области	160
Красильніков К.І.	
Кухонна кераміка та керамічні вироби спеціального призначення салтово-маяцької культури Середньодонеччя	170
Шилін Ю.	
Нове у нумізматиці Караханідів	178
Андрощук Ф.О.	
Шведська Бірка та її контакти зі Сходом	194
Готун І.А.	
Функціональні особливості неукріплених поселень Середнього Подніпров'я X-XIII ст.	206
Булгакова В.	
Древнерусская печать второй половины XII в. – первой половины XIII в. с территории киевского детинца	213
Томілович Л.В.	
Наддніпряньська ланка торгового шляху схід-захід в XIII - середині XVI ст.	215
Зеленко С.М.	
Итоги исследований подводно-археологической экспедиции Киевского университета имени Тараса Шевченко на Черном море в 1997-99 гг.	223
Тур В.Г.	
Археологические исследования средневекового христианского храма на горе Сюррю-Кая (Карадаг)	235
Карсим І.А.	
Розробка проблем церковної археології на археологічних з'їздах другої половини XIX - початку XX ст.	240
Таран О.	
Науково-теоретична діяльність Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка при ВУАН	247
Омельченко Ю.А., Данилова Л.	
Друга підсистема музейництва (історія, теорія, практика)	251
Список скорочень	258

О.Г. ТАРАН

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАБІНЕТУ АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. ХВ. ВОВКА ПРИ ВУАН



L'article est consacré à l'étude de l'activité scientifique et théorique d'une des subdivisions de recherche de VUAN le Cabinet de l'anthropologie et de l'ethnologie. Le cabinet portait le nom du premier anthropologue ukrainien Fedor Kondratievitch Vovk. Le cabinet organisé par les élèves de F. Vovk, réalisait des études anthropométriques de la population de l'Ukraine durant les années vingt et a coïncidé avec la période de l'ukrainisation de l'histoire soviétique, qu'a influencé favorablement l'activité du Cabinet, malgré les difficultés financières.

Les employés du Cabinet avec A. Nosov en tête continuaient le travail commencé par F. Vovk, sur l'étude du type anthropologique des ukrainiens. Comme le résultat il y a eu des travaux sur l'anthropologie des ukrainiens de Kouban, de Podilla, ainsi que le travail selon l'étude des peuples habitants en Ukraine (des tatars de Crimée). La politique intérieure de l'état dirigé sur déracinement de tous les traits nationaux et originaux, n'a pas donné de possibilité de finir le travail commencé par les anthropologues ukrainiens et produire le traitement d'échelle statistique du matériel reçu.

Кабінет Антропології та Етнології, що існував при Всеукраїнській Академії Наук впродовж 1921-1934 років, носив ім'я славетного вітчизняного вченого-етнолога Федора Кіндратовича Вовка. Внесок Ф.Вовка у світовий науковий доробок в галузі антропології та етнографії важко переоцінити. Його робота з опрацювання антропометричних анкет українців мала наслідком вихід у 1916 р. узагальнюючої праці з антропологічного складу населення України, а також дала підґрунтя для подальшого дослідження проблеми антропологічного складу українського народу та його генезису. До того ж Ф.Вовк був ще й блискучим організатором наукових досліджень України в галузі антропології. Протягом багатьох років у Парижі, а згодом – у Петербурзі саме Федір Вовк репрезентував українську науку.

Громадянське прагнення служити Україні підтримали учні Федора Вовка, що залишилися в Україні. Вони в складних політичних та економічних умовах 1918-1921рр. змогли створити установу, що відповідала меті комплексного всебічного етнологічного вивчення українського народу, – Музей антропології та етнології ім. Хведіра Вовка при ВУАН. Музей було засновано на Спільному зібранні УАН 29 березня 1921 року. Так, у протоколі говориться: “Постановлено заснувати при УАН у безпосередньому віданні Спільного зібрання “Музей антропології та етнології ім. Хв.К.Вовка” [Історія АН України, 1993, с. 467] і надіслати до НКО УСРР додатковий кошторис на музей”. Першим керівником Музею став Олександр Алешо, а його співробітниками Анатоль Носів та Антін Онищук (усі троє – учні Федора Вовка). З часом у Музеї працювали Лідія Шульгіна, Євген Дзбановський, Ніна Заглада, Юрій Павлович, Данило Демуцький (останні двоє – технічні працівники). Музей розміщувався в будинку ВУАН на бульварі Шевченка (колишня 1-ша гімназія, сучасний філологічний корпус Київського університету) [Полонська-Василенко, 1993, с. 31], пізніше Музеєві відведено приміщення на території Києво-Печерської Лаври, яка 1926 року була оголошена Державним Культурно-історичним Заповідником.

За Статутом Академії Наук керівник Музею (Кабінету) як академічної установи мав право додаткового голосу на засіданнях Президії ВУАН.

Новостворена інституція Академії Наук була поділена на відділи: антропології, етнології та пе-

редисторії (археології), одночасно було організовано: наукову бібліотеку, архів та фотолабораторію, що мала стати ілюстративним фондом як для безпосередньої наукової роботи, так і для підготовки та публікації етнологічної літератури.

На думку фундаторів, Кабінет Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка при ВУАН мав стати першою інституцією в Україні, що мала б статус та рівень таких закладів, як L“Ecole d'Anthropologie в Парижі, Royal Anthropological Institut в Лондоні, Bureau of Ethnology у Вашингтоні, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology в Кембриджі [Бюлетень Кабінету антропології, 1925, с.6].

Основу Музею Антропології та етнології склали наукова спадщина Ф. Вовка (згідно із заповітом, духівники Ф.К. Вовка – С. Єфремов та П. Стебницький передали молодій ВУАН право на користування тими рукописами та науковими матеріалами, розробка яких не була проведена за життя Федора Вовка, а також домашню бібліотеку, що містила книги з антропології, археології, історії, етнографії, фольклору та колекції доісторичних (археологічних) артефактів та амулетів. Комісія, яка виробляла статут Академії, почала вживати заходи для перевезення цього коштовного майна з Петрограду до Києва, але військово-політична ситуація, що склалася на україно-більшовицькому фронті, стала тому на перешкоді. Зібрані Вовком антропологічні та етнографічні матеріали становили настільки значну наукову цінність, що зумовили навіть турбуватися про себе секретаря російської Академії Наук Сергія Ольденбурга, який надіслав у 1918 р. клопотання до петроградських властей з проханням нікого не вселяти до квартири Ф. Вовка на Василівському острові з тим, аби зберегти наукові папери та бібліотеку вченого [Стельмах, Приходько, 1967, с.125]) та відповідні колекції колишнього Українського Наукового Товариства у Києві (які здебільшого уклав сам Федір Вовк). 1920 року Олександрові Алешо вдалося перевезти наукову спадщину свого вчителя до батьківщини до Києва.

31 березня 1922 р. через технічні причини було скорочено штат співробітників до чотирьох осіб та змінено назву закладу на Кабінет Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка. При цьому не звужувалися межі наукової діяльності, наміченої раніше [Бюлетень Кабінету антропології, 1925, с.4] - це

видання трьох серій: 1) матеріали до антропології України; 2) щоквартальний бюлетень Кабінету; 3) методичні програми збирання матеріалів.

Після реорганізації Кабінет Антропології та Етнології складався з таких одиниць: спеціальної антропології, передісторії (палеоетнології), етнології та пам'яткового відділу.

1923 року антропологічним відділом велася робота для підготування підручника з фізичної антропології: "Основи анатомічної антропології", що мав вийти друком 1924 року, але так і не побачив світу [Звідолення ВУАН, 1993, с. 375].

З 1926 р. відділ антропології Кабінету Антропології та Етнології було виділено в окремий Кабінет Антропології, завданням якого стали дослідження фізичних (анатомічних) варіацій населення України різного віку, статі, професій, популяризація антропологічних знань, науково-педагогічна праця, пов'язана з керуванням гуртком з молоді при Кабінеті з метою набуття слухачами практичних знань з антропологічних дисциплін (керівник – А.Носів).

Центральним друкованим органом відділу антропології став науковий збірник Кабінету ім. Хв. Вовка "Антропологія. Річник Кабінету", який виходив протягом 1927-1932 років у Києві. Щорічник мав чотири томи та вмщував антропологічні й археологічні роботи та розвідки працівників Кабінету. Головним редактором цього наукового часопису був учень Хв. Вовка антрополог Анатоль Носів. Видання й розсилка щорічника дало змогу київським науковцям підтримувати зв'язок не лише з аналогічними закладами УСРР та СРСР, але й закордону, що привело до обміну науковими виданнями з університетами та дослідними інститутами Німеччини, Франції, Іспанії, Чехії, Польщі, Болгарії, Югославії, Португалії, Швеції, Данії, Норвегії, США.

Тут варто відзначити, що з двох пріоритетних напрямків, зазначених як мета наукової діяльності Кабінету Антропології та Етнології, антропологічні дослідження велися досить мляво. Основний наголос через низку обставин, пов'язаних з асигнуванням, ставився на етнографічне вивчення населення України, про що свідчать монографії, а також листи кореспондентів, вміщені в часописі "Антропологія" та "Бюлетені Кабінету Антропології та Етнології".

За час існування Кабінету Антропології та Етнології його працівники проводили антропометричні дослідження не лише у польових умовах Кубані, Поділля, Криму, а й на практичних заняттях із студентами археологічного інституту м. Києва [Звідолення ВУАН, 1993, с. 375], а також червоноармійців однієї з дивізій, розташованої поблизу Києва. Виміри проводились за допомогою устаткування власне Кабінету та приладів Інституту Фізичного культу [Вісти ВУАН, 1929, с. 10].

Відділ Етнології вже з 1921 року впровадив нові методи стаціонарного дослідження українського села, заснувавши за допомогою місцевого вчителя Якіма Шевченка першу науково-дослідну етнографічну станцію в с. Старосілля на Чернігівщині. 1924 року дослідну працю поширено на суміжні села Сварміє, Дабешня, Новосілки, Хатянівка. Того ж року відкрито стаціонарну станцію в с. Жукині на Чернігівщині та намічено розпочати систематичну працю в с. Ялинець на Поділлі. Зібрані дослідницькі матеріали (стаціонарні записи, речі матеріальної культури, фотографії, малюнки) дали "повну картину одного села", наочно проілюструвавши методи стаціонарного його дослідження. У грудні 1922 р. відбулася виставка етнографічних матеріалів з с. Старосілля, яка лягла

в основу першого на Україні етнографічного музею, або Музею народознавства.

За мету перед відділом Антропології було поставлено декілька завдань: антропометричні дослідження населення України (вікові, статеві, професійні варіації), а також "популяризація антропологічного знання" [Бюлетень Кабінету антропології, 1925, с. 9]. В зв'язку з нестачею лабораторного обладнання (деякі інструменти були роздобуті 1922 року А.Носовим), матеріальних засобів для придбання потрібного обладнання, відділ не міг розгорнути свою діяльність у всій повноті поставлених завдань. Ширша діяльність відкладалась на майбутнє.

Відділ систематизував велику кількість антропометричних бланків, зібраних під час польових експедиційних досліджень Ф.Вовком, С.Руденком, О.Алешо, Л.Чикаленком, Е.Артюхом, М.Кондрашенком. У цьому відношенні допоміг Антропологічний кабінет Ленінградського університету, що надав можливість скопіювати з оригіналів анкет дані вимірів 1200 українців, зібраних свого часу на початку століття Ф.Вовком та його учнями.

Негативно на науковій діяльності Кабінету Антропології відбивалась нестача коштів. До 1928 року на Кабінет була виділена лише одна штатна одиниця керівника (А.З.Носів), до всього зменшились асигнування – фінансування на науково-операційні потреби та наукове устаткування. Якщо загальна сума на всі потреби Кабінету 1926/27р. була 2853,77крб., то 1927/28 – вже 2235,42крб. [Антропологія, 1929, с.291]. З чотирьох працівників Кабінету троє працювало без оплати (керівник отримував 136 крб.; науковий співробітник, коли б він був, мав отримувати 110 крб., лаборант відповідно 100 крб.) [Вісти ВУАН, 1929, с.44].

Незважаючи на матеріальні ускладнення, працівники Відділу Антропології проводили польові роботи – відбулись експедиції до Криму (Сімферополь – Феодосія – Коктебель - Старий Крим – Болгарщина – Кишлав – Кобурчак – Карасубазар – Сімферополь), на Маріупольщину до грецьких колоній (Маріуполь - Мангуш - Гурзуф - Маріуполь). В результаті опрацювання польових досліджень керівником Відділу А.Носовим став вихід "Матеріалів до антропології України. Українці Кубані" [Носов, 1928, с.31-64], "Матеріалів до антропології України. Українці Поділля" [Носов, 1927, с.94-117], "До антропології кримських татар" [Носов, 1929, с.9-69], "До антропології болгарів" [Носов, 1930, с.6-57].

Анатоль Носів здійснив свої дослідження за методикою, прийнятою на XIII міжнародному конгресі доісторичної археології та антропології в Монако (21.04. 1906р.). Зважаючи на обмежену кількість публікацій щодо антропологічного вивчення українців, які давали б більш-менш вичерпний матеріал, не кажучи вже про все українську населення, керівник Кабінету Антропології поставив за мету перед собою та своїми співробітниками по відділу збір матеріалу для з'ясування антропологічного типу українського народу цілому та в його складових елементах (антропологічне дослідження територіальних груп). Тому у вище перерахованих роботах А.Носова не порівнювались антропологічні ознаки українців з ознаками інших народів і не розглядалось питання етногенезу українців. Ця мета відкладалась на майбутнє. На жаль, через внутрішньополітичні процеси в державі, пов'язані з політичним терором, не вдалося здійснити свої наміри співробітникам Кабінету.

Скрупульозно дослідивши подолян, А.Носів дійшов висновку, що ця група українців в своєму загальному антропологічному типі незначно відрізняються від загального типу (за Ф.Вовком),

проте А. Носів зазначає, що “однорідність” українців, яку фіксує Ф.Вовк, не дає повного підтвердження в групі подільських українців, які не являють собою однорідного типу. Тому відхилення, які припускає Ф.Вовк від загального типу українців (в основному в прикордонних районах) для “нечисленних кількості осіб” у дослідженнях А. Носова відзначаються досить яскраво. Так, вищевказана група українців характеризується (за Носовим) високим зростом з домішкою низькорослих елементів (“вище середнього” зросту) темною пігментацією волосся та очей з досить значною домішкою білявих та яснооких [Носов, 1927, с.96-98] (“мішаним” кольором очей), брахікефалією з виразною домішкою суббрахікефальних елементів [Носов, 1927, с.101-102], носовий показник схиляється більш до мезоринії (пересічний показник носа 71,26), але із значним ухилом до лепторинії (47,0%) [Носов, 1927, с.108] з прямим або увігнутим профілем носа.

Аналогічних висновків дійшов А.Носів, досліджуючи антропометричні ознаки українців Кубані.

На роботі Відділу Антропології Кабінету негативним чином відбивались брак фахівців та проблеми з їх фінансуванням. На 1929 рік Кабінет налічував трьох (!) співробітників (А.З.Носів, М.Я.-Рудинський, М.С.Мушкет) і одного позаштатного практиканта (М.П.Ткач). Тому досить дивним виглядало академічне оголошення на заміщення вакантної посади наукового співробітника Кабінету з вимогою обов’язкової наявності друкованих праць з питання української передісторії [Вісти ВУАН, 1929, с.44].

Працівники Кабінету Антропології, насамперед, А.Носов, М.Рудинський, М.Мушкет, брали участь у багатьох наукових фахових конференціях, зокрема, у Краєзнавчій конференції в Москві (1924р.), З’їзді для вивчення продуктивних сил та народного господарства у Харкові (1924-25рр.), Підготовчій нараді для скликання Археологічної конференції в Одесі (1925), Археологічній конференції в Керчі (1926р.), З’їзді анатомів, зоологів та гістологів у Ленінграді (1927р.).

Восени 1928 року десяту річницю з дня смерті Федора Вовка відзначали не лише у межах Кабінету Антропології та Етнології, але й значно ширше: під егідою Всеукраїнського етнографічного товариства (ВУЕТ) при залученні його гуртків на місцях по всій Україні [Побутовий періодичний орган ВУЕТ, 1928, с.28]. Відділ Етнології та Пам’ятковий відділ Кабінету влаштували низку доповідей, присвячених науковій та громадській діяльності Федора Вовка; виставку його друкованих праць та музейних речей із спадщини вченого.

Визначною подією в антропологічному науковому середовищі 20-х років став вихід 1928 року в Празі посмертного збірника Хв. Вовка “Студії з української етнографії та антропології”, спроможність видруку українською громадою Чехії цієї книги викликала схвальну рецензію українського етнолога Ніни Заглади.

Кабінет Антропології та Етнології мав у своєму розпорядженні настільки цікаві та оригінальні артефакти відділів Етнології та Передісторії (археологічний), що працювати з ними приїздили вчені з Ленінграду (Т.Пассек, А.Латинін, Л.Дінценс) [Звіт Кабінету антропології за 1928 рік,

1929, с.292] та навіть з-за кордону (д-р Т.І. Арне зі Стокгольма).

Зміна економічної політики наприкінці 20-х рр. в СРСР відбилась і на культурно-політичному житті країни, що торкнулись різних наукових установ усіх республік: почали проводитися масові пересування кадрів та реорганізації. Так, установи, що раніше підлягали Спільному зібранню ВУАН (Раді ВУАН), серед яких – Кабінет Антропології та Етнології ім. Хв.Вовка, за резолюцією листопадової сесії ВУАН (1929р) були передані до II Відділу Академії Наук [Вісти ВУАН, 1929, с.28].

1933 року до новоствореної Секції історії матеріальної культури Академії Наук України ввійшли шість установ ВУАН, які мали вже значний науковий стаж, наукове обличчя, серед них – Кабінет Антропології та Етнології [Полонська-Василенко, 1993, с.24]. Секція існувала не довше року, в лютому 1934 року її було ліквідовано.

Одним з результатів згорання “українізації” в республіці стало закриття багатьох наукових установ ВУАН, а також тотальне переслідування вчених. В Академії Наук розпочалася широкомасштабна “чистка” з метою позбавлення її установ “від націоналістичних і великодержавницьких буржуазних елементів” [Наукові записки Інституту історії матеріальної культури, 1934, с.4]. Головними центрами, що несли загрозу тоталітарному режимові, були Археологічний комітет, Етнографічна комісія, Кабінет Антропології та етнології ім. Хв. Вовка, Кафедра передісторії державного університету, Культурно-Історична комісія, “де протягом довгих років культивувалися найрізноманітніші “теорії”, “школи” й напрямки. Всю зовнішню різноманітність роботи цих ультрабуржуазних, націонал-шовіністичних організацій об’єднувала одна провідна лінія – орієнтація на культурну Західну Європу” [Наукові записки..., 1934, с.3]. У зв’язку з цим 1933 року починається ліквідація “ворожих” буржуазних археологів, етнологів, антропологів. Цей процес набирає обертів особливо, коли розпочалася “чистка” парторганізації ВУАН, так зване викриття “контрреволюційного кубла”, яке нібито звли собі в стінах Академії контрреволюційні агенти. “Комісія по чистці” апарату ВУАН, очолена Населовським, тривала два місяці, після чого відбулося чотири “прилюдних засіданнях комісії”. Через цю комісію пройшли майже всі співробітники Кабінету Антропології та Етнології. Н.Д.Полонська-Василенко пригадувала: “На сцені схвильована... Л.С.Шульгина. Повторення (шаблонного запитання – О.Т.) – “нам потрібна Ваша наука. Ми чекаємо, що Ви скажете про фашиста, емігранта О.Я.Шульгина” (брата її чоловіка)” [Полонська-Василенко, 1993, с.106]. За таким сценарієм НКВС пройшли усі вчені у їх “іспиті” на благонадійність до влади. Результат – ліквідація 1934 року Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка; всі співробітники якого як вороги народу були репресовані та заслані.

Попри те, що Кабінет Антропології та Етнології ім. Хв.Вовка проіснував лише трохи більше десятиліття, діяльність його була такою плідною, що майбутні радянські вчені залюбки використовували результати наукових розробок співробітників Кабінету. Щоправда, при цьому вони чомусь не посилалися на авторство.

ЛІТЕРАТУРА

- Бюлетень Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка. 1925. К.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії Наук за 1923р. 1993 //Історія Академії Наук України. 1918-1923. Документи і матеріали. К.
- Звіт про роботу Кабінету Антропології за 1928р. 1929 //Антропологія: річник Кабінету. К.
- Протокол №94 Спільного зібрання УАН від 29 березня 1921р. 1993. //Історія Академії Наук України. 1918-1923. Документи і матеріали. К.
- Наукові записки Інституту історії матеріальної культури. 1934. К.
- Носов А.1927.Матеріали до антропології України. Українці Поділля//Етнографічний вісник. Кн. 5.К.
- Носов А. 1928. Матеріали до антропології України. Українці Кубані. //Антропологія. К.
- Носов А. 1929. До антропології кримських татар. //Антропологія. К.
- Носов А.1930.До антропології болгарів//Антропологія.К.
- Побутовий періодичний орган Всеукраїнського етнографічного товариства. 1928. Ч. 2-3. К.
- Полонська-Василенко Н.Д. 1993. Українська Академія Наук. Нарис історії. К.
- Протокол засідання листопадової сесії ВУАН. 1929. //Вісти ВУАН. №11-12. К.
- Протокол засідання президії ВУАН 8-го жовтня 1929р. 1929. //Вісти ВУАН. №9-10. К.
- Стельмах Г., Приходько М. 1967. Ф. К. Вовк. (до 120-річчя з дня народження) //УІЖ. №3.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АДУ** - Археологічні дослідження на Україні.
АИМ - Археологические исследования Молдавии.
АИУ - Археологические исследования на Украине.
АО - Археологические открытия.
АОН - Археологические открытия на новостройках.
АП - Археологічні пам'ятки УРСР.
АСГЭ - Археологический сборник Государственного Эрмитажа.
АЮЗР - Акты Юго-Западной России.
ВАУ - Вопросы археологии Урала.
ВАН - Вісник Академії наук УРСР.
ВДИ - Вестник древней истории.
ЗОО - Записки Одесского археологического общества.
ЗРАО - Записки Российского археологического общества.
ИАК - Известия Археологической комиссии.
ИГАИМК - Известия Государственной Академии истории материальной культуры.
КС - Київська старовина.
КСИА - Краткие сообщения Института археологии АН СССР.
КСИИМК - Краткие сообщения Института истории материальной культуры.
КСОАМ - Краткие сообщения Одесского археологического музея.
МАК - Материалы по археологии Кавказа.
МАР - Материалы по археологии России.
МАИЭТ - Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии.
МИА - Материалы и исследования по археологии СССР.
НА ІА НАНУ - Науковий архів Інституту археології НАН України.
НЭ - Нумизматика и эпиграфика.
РА - Российская археология.
РВД - Раннесредневековые восточнославянские древности.
СА - Советская археология.
САИ - Свод археологических источников.
СГЭ - Сообщения Государственного Эрмитажа.
Тр. АС - Труды Археологического съезда.
УІЖ – Український історичний журнал.
Хсб - Херсонесский сборник.
ААН - Acta Archaeologica Hungaricae.
АЕ - L'annee epigraphique.
АН - Archaeologia Hungarica.
ССЕТ - Corpus Cultus Equitis Thracii.
СІГ - Corpus inscriptionum Graecarum.
СІЛ - Corpus inscriptionum Latinarum.
IOSPE, I² - Latyshev B. Inscriptiones antiquae orae Septentrionalis Ponti Euxini. - Ed. 2. - Petropoli, 1916.
IDR - Inscriptiile din Daciei Romane.
ISM - Inscriptiile din Scythia Minor.
JRS - Journal of Roman Studies.
РА - Przegląd archeologiczny.

Bulgakova V. Old russian seal of the second half XII th - the first half XIII th within the bounds of the Kiev	213
Tomilovich L. The Middle Dnieper link of the East-West trade root in 13 th – 16 th centuries A.D.	215
Zelenko S. Underwater archeological research at Novy Svet near Sudak in 1997 - 1999 years	223
Tur V. Archaeological surveys of the medieval Christian church at the Sjujurju-Kaja mountain (Karadag)	235
Karsim I. Problems of the church archaeology by the Archaeological Congresses in the second half of XIX - on the beginning of XX centuries	240
Taran O. Scientific-theoretical activity of the F.Vovk Cabinet of Anthropology and Ethnology at the Panukrainian Akademy of Science	247
Omeltchenko Y., Danilova L. The second subsystem of the museology (history, theory, practice)	251

ТОВАРИСТВО АРХЕОЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ

У 1999 р. вийшли друком:

- Vita Antiqua. - № 1.
- Андрощук Ф.О. Нормани та слов'яни у Подесенні // Бібліотека Vita Antiqua. - К. - 140 с.

Готуються до друку:

- 100 лет черняховской культуре // Бібліотека Vita Antiqua. - К.
- Степанчук В.Н. Поздние неандертальцы Восточного Крыма. Киик-Кобинские памятники // Бібліотека Vita Antiqua. - К.